

**Tomaž Grušovnik,
Univerza na Primorskem,
Pedagoška fakulteta**

Okoljski pojmovnik za mlade

MASA VSEH ŽIVEČIH SESALCEV NA ZEMLJI

59%
REJNE ŽIVALI

36%
LJUDJE

5%
PROSTOŽIVEČI
SESALCI

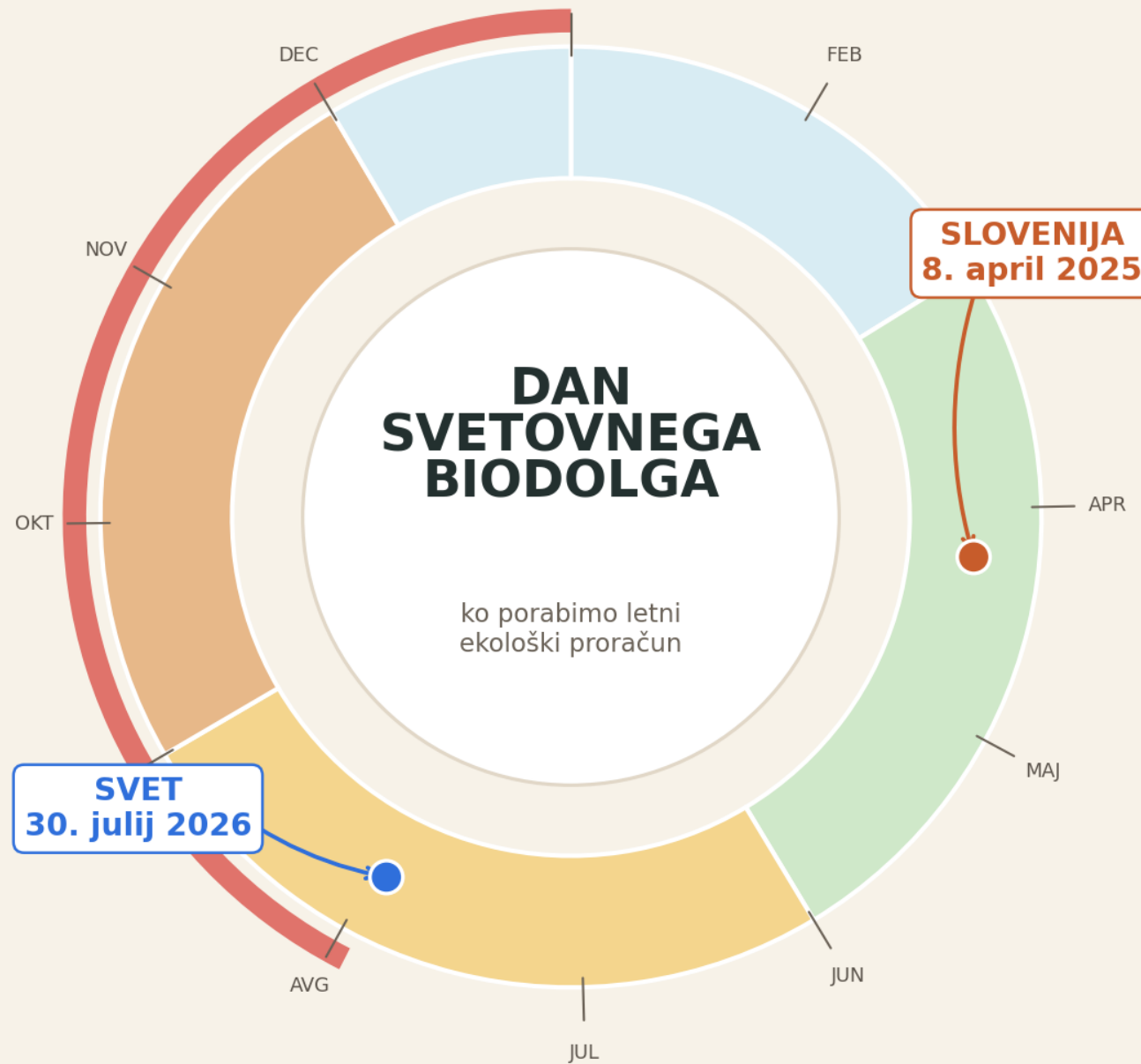
59%
Rejne živali, vzrejene za hrano,
vlakna, delo in druge namene.

36%
Ljudje po vsem svetu.

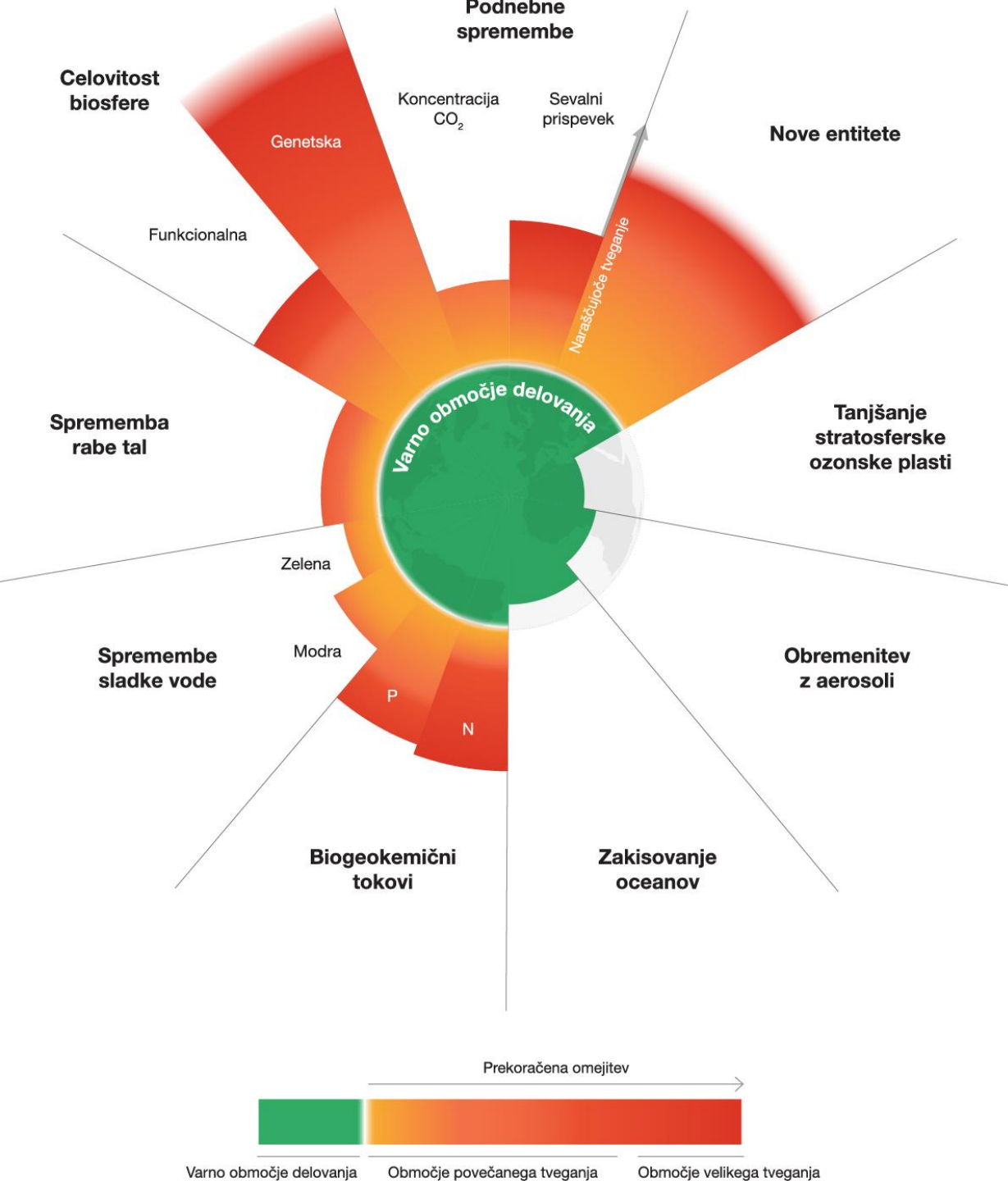
5%
Prostoživeči sesalci
(kopenski in morski).

Skupaj = 100% biomase vseh sesalcev

Opomba: za Slovenijo uporabljam najnovejši jasno objavljeni datum, ki sem ga našel (2025).
V uradnem seznamu 2026 je Slovenija izključena zaradi vprašanj kakovosti podatkov.

Rdeči zunanji lok: del leta po globalnem dnevu biodolga, ko človeštvo živi v ekološkem deficitu.

OKOLJSKA ETIKA

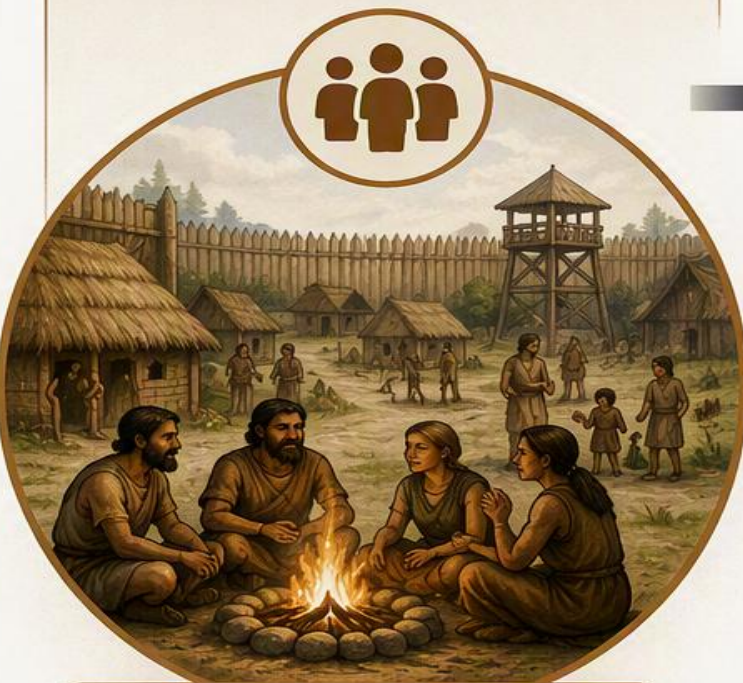
ALDO LEOPOLD – RAZŠIRITEV MORALNE ODGOVORNOSTI

Etično zaporedje: od ožjega k širšemu krogu moralne skupnosti.

1. KORAK

ODGOVORNOST DO ISTIH LJUDI

Plemeno, polis, narod, člani skupnosti.

Skrbimo za svoje –
za člane naše skupnosti.

2. KORAK

UNIVERZALNA ODGOVORNOST

Skrb razširimo na vse ljudi,
ne glede na razlike.

Vsi ljudje so naši bližnji –
del iste moralne skupnosti.

Navdih v krščanstvu, razsvetljenstvu,
ideji človekovih pravic ipd.

3. KORAK

RAZŠIRITEV NA ŽIVLJENJE IN NARAVO

Moralna skupnost vključuje tudi živali,
rastline, ekosisteme in neživo naravo.

Zemlja je skupnost življenja –
smo le eden izmed njenih članov.

Tukaj nastane deželska (land) etika:
prav ravnamo, ko ohranjamo celovitost,
stabilnost in lepoto biotske skupnosti.

TRETJI KORAK – RAZŠIRITEV MORALNE ODGOVORNOSTI ONKRAJ ČLOVEŠKE VRSTE

Naša etika ni končana pri človeku. Vključuje celotno zemljo – tla, vode, rastline in živali – kot skupnost, katere smo del in za katero smo odgovorni.

Aldo Leopold

PLITKA EKOLOGIJA

okolje kot problem za rešitev

Osredotoča se na človeka in njegove potrebe.

Narava je vir in sredstvo za doseganje človekovih ciljev.

Reagira na okoljske probleme posamično (tehnokratske rešitve).

Verjame v nenehno rast in tehnološki napredek kot ključ rešitve.

Uspeh meri po izboljšanju človekovega udobja in kakovosti življenja.

CILJ: BOLJŠE OKOLJE ZA LJUDI

Ohranimo naravo, da lahko mi živimo bolje.

VS.

GLOBOKA EKOLOGIJA

življenje kot mreža, katere del smo

Gleda na celoto: vsi živi in neživi deli narave imajo svojo vrednost.

Narava ima lastno vrednost (intrinzično), neodvisno od človekove koristi.

Poudarja temeljne spremembe v vrednotah, načinu življenja in odnosu do narave.

Podpira omejenost rasti in življenje v mejah ekoloških sistemov.

Uspeh meri po dobrobiti celotne skupnosti življenja (zemlje kot celote).

CILJ: CVETENJE VSEGA ŽIVLJENJA

Živimo preprosto, da lahko skupaj cvetimo.

„Globoka ekologija ni le še en način
Je sprememba načina, kako

reševanja okoljske krize.
sebe in svet.

– Arne Naess

INSTRUMENTALNA VREDNOST

NARAVA KOT SREDSTVO

VIR SUROVIN

VIR ENERGIJE

PODPORA
EKONOMSKI RASTI

ZADOVOLJEVANJE
ČLOVEKOVIH POTREB

VREDNOTIMO GLEDE NA KORIST ZA ČLOVEKA.

Narava ima vrednost, ker nam nekaj daje
ali omogoča doseganje naših ciljev.

VS.

INTRINZIČNA VREDNOST

NARAVA KOT CILJ SAMA PO SEBI

IMA LASTNO
VREDNOST

DEL NARAVE –
ENAKOVREDNA

VREDNOTIMO
ŽIVLJENJE VSEGA

VREDNA SPOŠTOVANJA
IN VARSTVA

VREDNOTIMO ZARADI NJENE LASTNE VREDNOSTI.

Vsako bitje in naravni sistem ima vrednost
neodvisno od koristi za človeka.

NAŠ ODNOS DO NARAVE DOLOČA NAŠE ODLOČITVE.

Izbira med instrumentalno in intrinzično vrednostjo oblikuje prihodnost našega planeta.

ANTROPOCENTRIZEM

Človek v središču

Narava obstaja predvsem za človekove potrebe in koristi.

Izraba
naravnih virov

Gospodarska
rast

Človekove
potrebe na prvem
mestu

Nadzor in
obvladovanje
narave

BIOCENTRIZEM

Življenje v središču

Vsa živa bitja imajo svojo vrednost.
Smo del narave, ne nad njo.

Spoštovanje
vsega življenja

Povezanost in
soodvisnost

Trajnost in
skrb za okolje

Odgovornost do
sedanjih in prihodnjih
generacij

BOOKCHINOVA SOCIALNA EKOLOGIJA

Okoljska kriza ima družbene korenine.
Rešitev je v družbeni spremembi in demokratičnem upravljanju.

KORENINE KRIZE

Centralizirana oblast
Hierarhija in dominacija
Kapitalistična logika rasti
Blagovna logika in dobiček
Odtujene človeka od narave

Samoupravne
skupnosti

Ekološko
pravilo

Neposredna
demokracija

VIZIJA SOCIALNE EKOLOGIJE

Svobodna, enakopravna in trajnostna družba
v sožitju z naravo.

DRUŽBENA SPREMEMBA = EKOLOŠKA SPREMEMBA

Lokalne
skupnosti

Solidarnost
in enakost

Trajnostno
gospodarstvo

Skupno upravljanje
naravnih virov

Mir in nenasilje

OKOLJSKA PRAVIČNOST

Kdo povzroča okoljske spremembe – in kdo nosi breme?

KDO POVZROČA?

Tisti z največ moči in bogastva.

Korporacije
in industrija

Potrošniški način življenja
bogatih družb

Pridobivanje fosilnih goriv,
izkoriščanje narave

Politike, ki služijo dobičku,
ne ljudem in naravi

KDO NOSI BREME?

Tisti z najmanj moči in sredstev.

Revne skupnosti,
manjšine, avtohtoni ljudje

Slabše okolje: onesnažen zrak,
voda, prst

Več bolezni, nižja pričakovana
življenjska doba

Manj vpliva na odločitve,
manj možnosti za zaščito

NEPRAVIČNA PORAZDELITEV BREMENA

Veliki dobički,
majhna odgovornost

Veliko škode,
majhna moč

POT K PRAVIČNI IN EKOLOŠKO TRAJNOSTNI DRUŽBI

Priznanje
okoljske
nepravičnosti

Pravična porazdelitev
bremen in koristi

Participacija
prizadetih skupnosti

Zaščita skupnih dobrin
in narave

Družbene spremembe –
ne le tehnološke rešitve

VITR – vzgoja in izobraževanje za trajnostni razvoj

ZANIMIVOST

5-LETNI OTROCI

bolj neantropocentrična stališča in naravi
pripisovali intrinzično vrednost

Narava ima
vrednost sama
po sebi.

Živali, rastline
in naravni pojavi
so enako pomembni.

Občutek povezanosti
in spoštovanja
do vsega živega.

10-LETNI OTROCI

sicer razmišljali bolj kompleksno, a:

1 So bila njihova stališča
izrazito instrumentalistična

Narava je pomembna,
ker nam daje hrano, vodo,
materiale in omogoča
udobno življenje.

2 je vprašanje, če je bilo to
razmišljanje dejansko podprto
z razumevanjem (ali je bilo
zgolj naučeno)

- ☒ Narava je pomembna.
- ☒ Moramo jo varovati.
- ☒ Rastline so koristne.
- ...

Znajo povedati "pravilne" razloge,
vendar ni nujno, da resnično
razumejo in čutijo povezanost
z naravo.

Kompleksno razmišljanje še ne pomeni
razumevanja in ne zagotavlja vrednot, ki vodijo
k skrbi in odgovornemu ravnanju z naravo.

Kako se javna stališča o podnebnih spremembah spreminjajo?

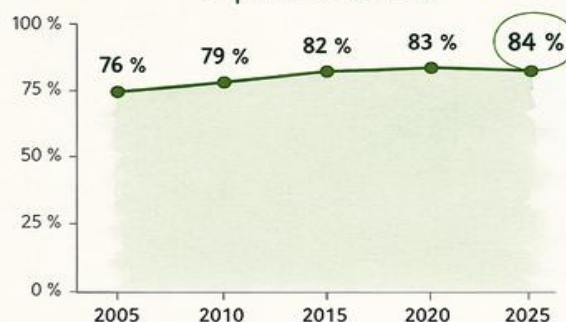
Od »zanikanja dejstev« k »reinterpretaciji pomena« (v valovih skozi čas)

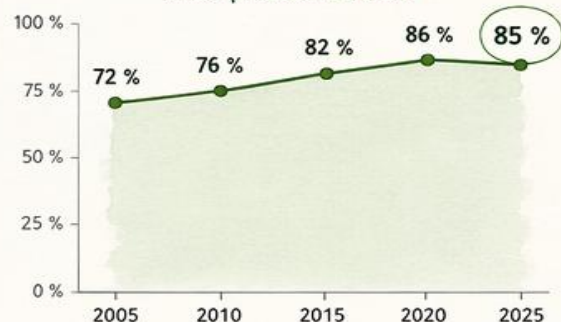
EVROPSKA UNIJA (EU)

Deleži prebivalstva (približno)

1. Verjame, da podnebne spremembe so posledica človeka

2. Meni, da so podnebne spremembe resen problem za svet

Odkrito zanikanje obstoja podnebnih sprememb v EU je marginalno (običajno nekaj %). Večina Evropejcev podnebne spremembe pripisuje človeku in jih vidi kot resen problem.

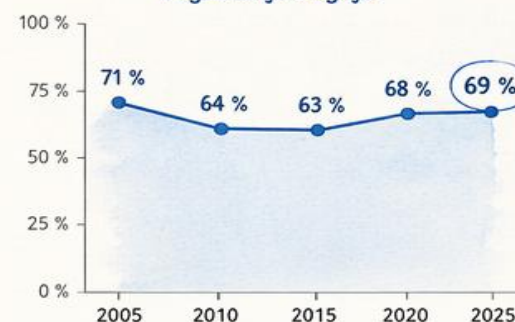
Vir: Eurobarometer (npr. 2005, 2010, 2015, 2020, 2025)

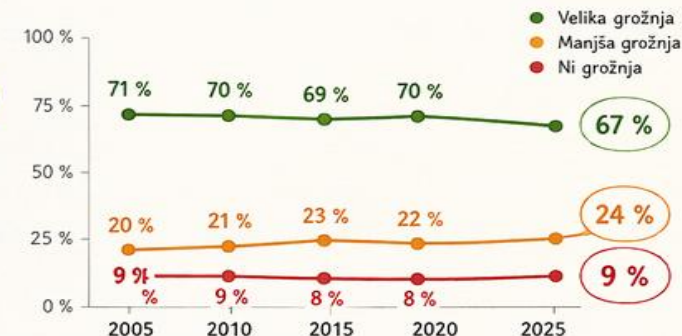
ZDRUŽENE DRŽAVE AMERIKE (ZDA)

Deleži prebivalstva (približno)

1. Meni, da se globalno segrevanje dogaja

2. Grožnja državi (25 držav, mediana)

Trdo zanikanje obstoja se je v ZDA znižalo na ~15 %, vendar velik delež še vedno ne pripisuje podnebnih sprememb človeku, ali pa jih ne vidi kot veliko grožnjo.

Viri: Yale/George Mason (2008–2025) za obstoj; Pew Research (25 držav, 2007–2024) za grožnjo

Premik v javnem dojemanju

1. ZANIKANJE DEJSTEV

(preteklost: 2000–sredina 2010-ih)

- Podnebne spremembe ne obstajajo.
- Nič se ne dogaja.

Delež takšnih ljudi se je postopoma zmanjšal.

2. REINTERPRETACIJA VZROKA

(2010-ih)

- Podnebne spremembe obstajajo ...
- ... ampak so predvsem naravni procesi, ne človek.

Velik del ljudi se je premaknil sem. Tretjina Američanov še vedno tako misli.

3. UMANJŠEVANJE RESNOSTI

(2010-ih – danes)

- Morda je prisotno, ampak ni tako resno.
- Imamo pomembnejše probleme.

Raste relativizacija nujnosti in prioritete problema.

4. PRAKTIČNA RACIONALIZACIJA

(danes)

- Vse to sicer drži ...
- ... a jaz individualno že nekaj naredim (npr. recikliram, ugašam luči ...).

Najpogostejši današnji način razreševanja kognitivne disonance.

Čeprav se je »trdo zanikanje« zmanjšalo, se je del skepticizma premaknil v reinterpretacijo vzroka, umanjševanje resnosti in prelaganje odgovornosti – kar še vedno ovira odločno delovanje.

Varovanje narave
je pomembno

Potovanje z letalom
onesnažuje okolje

Počitnikujem v
oddaljenih deželah

Ne odidem
na počitnice

Zanikam, da je
potovanje z letalom
problematično

Zanikam, da je
pomembno varovati
naravo

Rečem, da vse sicer drži,
a da nujno potrebujem dopust,
da pa k varovanju okolja
prispevam tako, da
ugašam luči ...

Od indoktrinacije k vzgoji spoznavnega značaja

2. TRAJNOSTNI RAZVOJ

Ključni cilji s področja trajnostni razvoj

1. POOSEBLJANJE VREDNOT TRAJNOSTNOSTI	1. Vrednotenje trajnostnosti	2.1.1.1. Kritično oceni povezanost lastnih vrednot in vrednot družbe s trajnostnostjo v navezavi na svoje trenutne zmožnosti in družben položaj.
	2. Podpiranje pravičnosti	2.1.2.1 Pri svojem delovanju upošteva etična načela pravičnosti, enakopravnosti ter sočutja.
	3. Promoviranje narave	2.1.3.1 Odgovoren odnos do naravnih sistemov gradi na razumevanju njihove kompleksnosti in razmerij med naravnimi in družbenimi sistemi.
2. SPREJEMANJE KOMPLEKSNOSTI V TRAJNOSTNOSTI	1. Sistemsko mišljenje	2.2.1.1 K izbranemu problemu pristopa celostno, pri čemer upošteva povezanost okoljskega, gospodarskega in družbenega vidika. 2.2.1.2 Presoja kratkoročne in dolgoročne vplive delovanja posameznika in družbenih skupin v družbi, družbe na lokalni, regionalni, nacionalni ter globalni ravni.
	2. Kritično mišljenje	2.2.2.1 Kritično presoja informacije, poglede in potrebe o trajnostnem razvoju z vidika naravnega okolja, živih bitij in družbe, pri čemer upošteva različne poglede, pogojene z osebnim, socialnim in kulturnim ozadjem.
	3. Formuliranje problema	2.2.3.1 Pri opredelitvi problema upošteva značilnosti problema – (ne)jasnost, (ne)opredeljenost, (ne)določljivost problema – in lastnosti reševanja – (ne)definirane, (ne)sistemske rešitve – ter vpletenost deležnikov.
3. ZAMIŠLJANJE TRAJNOSTNIH PRIHODNOSTI	1. Pismenost za prihodnost	2.3.1.1 Na podlagi znanja, znanstvenih dognanj in vrednot trajnostnosti razume in vrednoti možne, verjetne in želene trajnostne prihodnosti (scenarije). 2.3.1.2 Presoja dejanja, ki so potrebna za doseganje želene trajnostne prihodnosti.
	2. Prilagodljivost	2.3.2.1 V prizadevanju za trajnostno prihodnost tvega in se kljub negotovostim prilagaja ter sprejema trajnostne odločitve za svoja dejanja.
	3. Raziskovalno mišljenje	2.3.3.1 Pri načrtovanju in reševanju kompleksnih problemov/-atik trajnostnosti uporablja in povezuje znanja in metode različnih znanstvenih disciplin ter predlaga ustvarjalne in inovativne ideje in rešitve.
4. UKREPANJE ZA TRAJNOSTNOST	1. Politična angažiranost	2.4.1.1 Ob upoštevanju demokratičnih načel kritično vrednoti politike z vidika trajnostnosti ter sodeluje pri oblikovanju trajnostnih politik in prakse na lokalni, regionalni, nacionalni in globalni ravni.
	2. Kolektivno ukrepanje	2.4.2.1 Pri prizadevanju in ukrepanju za trajnostnost upošteva demokratična načela in aktivno ter angažirano (konstruktivno) sodeluje z drugimi.
	3. Individualna iniciativa	2.4.3.1 Se zaveda lastnega potenciala in odgovornosti za trajnostno delovanje in ukrepanje na individualni, kolektivni in politični ravni.

Skupni cilji in njihovo umeščanje v učne načrte in kataloge znanj | https://www.zrss.si/pdf/skupni_cilji.pdf

VITR

Primer naloge, ki spodbuja kritično razmišljanje o utemeljenosti in pomenu trajnostnostnih vrednot:

SPODNJE PRIMERE RAVNANJ RAZVIRSTITE GLEDE NA STOPNJO
NJIHOVE MORALNE (NE)ZAŽELENOSTI

Oditi na počitnice z letalom

Metanje žvečilnega gumija na cesto

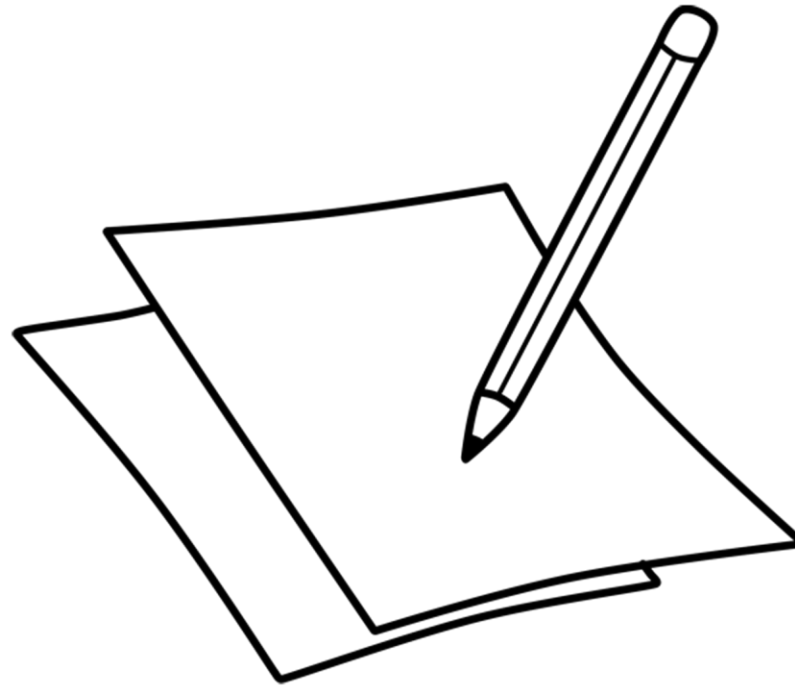
Vreči plastično embalažo med organske odpadke

Kupiti oblačila, ki jih ne potrebuješ

Vreči proč še užitno hrano

Vožnja z motornim kolesom po gozdu izven označene steze

Dolgotrajno igranje računalniških igric na namiznem računalniku

* Učiteljevo kritično razmišljanje o dejavnostih (prikriti kurikulum!):

- primer izdelovanja izdelkov iz odpadne embalaže
- primer didaktičnih igral v naravi

*** Učiteljevo kritično razmišljanje o dejavnostih (prikriti kurikulum!):**

- primer izdelovanja izdelkov iz odpadne embalaže (= lahko normalizira ustvarjanje odpadkov, češ da jih tako ali tako lahko predelamo v kaj koristnega; spodbuja smetenje);**
- primer didaktičnih igral v naravi (= če ni dobro premišljeno in umeščeno v naravo, daje občutek, da je okolje na razpolago za moj užitek in kratkočasenje);**

**Tomaž Grušovnik,
Univerza na Primorskem,
Pedagoška fakulteta**

Okoljski pojmovnik za mlade